

SZLAK ORLICH GNIAZD

Teren leżący pomiędzy Krakowem i Częstochową, zwany Wyżyną Krakowsko-Częstochowską, to jedno z najpiękniejszych miejsc w Polsce. Kolebka naszej kultury.

Kolebka naszej kultury, gdzie o zabytki łatwiej niż w każdej innej części kraju, położona jest pośród przepięknych pagórków porośniętych lasami, wśród malowniczych wapiennych ostańców, stwarzając wrażenie niezwyklej harmonii występującej pomiędzy człowiekiem i środowiskiem. W odległej przeszłości na terenie Śląska i Małopolski powstawały pierwsze osady ludzkie. Na początku drugiego tysiąclecia wzniesiono tutaj pierwsze grody obronne, które chronić miały szlaki handlowe w tworzącym się państwie piastowskim.

Szlak Orlich Gniazd

Większość z obiektów określanych mianem Orlich Gniazd powstała za panowania Kazimierza Wielkiego.

Zamki miały strzec granicy Królestwa Polskiego oraz jego stolicy, Krakowa, głównie przed najazdem Czechów od strony Śląska.

Obecnie większość z warowni znajduje się w ruinie. Pomysłodawcą wyznakowania szlaku po głównych atrakcjach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej był w latach międzywojennych Stanisław Leszczycki, natomiast projekt trasy zbliżonej do obecnej i łączącej Kraków z Częstochową przedstawił po II wojnie znany propagator turystyki prof. Kazimierz Sosnowski (1875-1954). Szlak Orlich Gniazd obejmuje:

Sanktuarium NMP na Jasnej Górze w Częstochowie

Zamek w Olsztynie

Zamek i rezerwat „Ostrężnik”

Zamek w Mirowie

Zamek w Bobolicach

Zamek „Bąkowiec” w Morsku

Gród na górze Birów w Podzamczu

Zamek Ogrodzieniec w Podzamczu

Pałac w Pilicy

Zamek Pilcza i Rezerwat Smoleń

Zamek w Bydlinie

Zamek w Rabsztynie

Zamek Pieskowa Skała

Zamek w Ojcowie

Zamek w Korzkwi

Wawel

Na odcinku pomiędzy Smoleniem a Częstochową szlak przebiega w granicach województwa śląskiego. Do głównych atrakcji tego odcinka należą osobliwości przyrodnicze. W krajobrazie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej podziwiać możemy charakterystyczne

formy wapienne, jak ostańce skalne, wyłobione w wapieniu doliny, czy jaskinie. Szlak Orlich Gniazd przebiega przez cenne tereny chronione, do których należą rezerваты przyrody na Górze Zborów, w dolinie Wiercicy oraz w Górach Sokolich.

Najbardziej interesującymi i malowniczymi Orlimi Gniazdami są na tej trasie ruiny zamków w Smoleniu, Ogrodzieńcu, Morsku, Bobolicach (obecnie zrekonstruowane), Mirowie i Olsztynie pod Częstochową. Pośród innych zabytków położonych na szlaku oraz w jego najbliższym rejonie, wymienić warto także pałace w Pilicy i Złotym Potoku oraz kościoły w Pilicy, Niegowej, Złotym Potoku, Zrębicach i Olsztynie.

OLSZTYN

Nazwa *Olsztyn* jest mutacją wcześniejszej formy *Holsztyn* i wywodzi się z języka niemieckiego. W pierwotnej postaci brzmiała ona prawdopodobnie *Holstein*, bądź *Hohlenstein* i nawiązywała do miejsca pochodzenia osadników zakładających miejscowość.

Osadę pod zamkiem nazywano z początku Olsztynkiem. W XVII wieku, gdy warownia w wyniku wojen szwedzkich popadła w ruinę zaczęto nazywać miejscowość Olsztynem.

Rys.

Widok na ruiny zamku i okolice. Akwarela Z. Vogla z 1787 r.

Zamek w Olsztynie – ruiny zamku leżącego na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, wybudowanego w systemie tzw. Orlich Gniazd, we wsi Olsztyn w województwie śląskim, w powiecie częstochowskim.

Pierwsza wzmianka o zamku olsztyńskim, wtedy identyfikowanym jako zamek w Przemilowicach, pochodzi z 1306 r., a zawarta została w aktach drugiego procesu biskupa krakowskiego Jana Muskaty, wytoczonego mu w 1306 r. przez arcybiskupa gnieźnieńskiego, Jakuba Świnkę. Z tego też powodu w 2006 r. obchodzono Jubileusz 700-lecia Zamku Olsztyńskiego.

Zamek w Olsztynie posadowiono na skałach już w drugiej połowie XIII wieku, jako jeden z elementów systemu obronnego Małopolski od strony Śląska. Kazimierz Wielki znacznie go rozbudował. Jako że zamek doskonale spełniał powierzone mu zadanie, również Jagiellonowie dbali o jego dobry stan – ustanowili tu nawet starostwo. Katastrofalny dla warowni – jak i dla całej Polski - okazał się potop szwedzki z połowy XVII wieku i późniejsza wojna północna. W 1587 r. atakowany był przez wojska austriackie arcyksięcia Maksymiliana, pretendenta do tronu polskiego. Dowódcą załogi był wówczas starosta Kacper Karliński. Jego porwany kilkuletni syn wraz z piastunką wystawiony został pod zamek na pierwszą linię ognia. Obrona się powiodła, z poświęceniem jednak życia syna dowódcy^[3]. Doszło też do zniszczeń zamku. Wydarzenie to znalazło swój wyraz w twórczości Władysława Syrokomli i Aleksandra Fredry.

W 1656 r., w czasie potopu, Szwedzi zrujnowali zamek i spalili miasto. Był to początek jego upadku. W latach 20. XVIII w. rozebrano duże fragmenty dolnych partii zamku. Do końca tego stulecia przetrwało starostwo olsztyńskie. Wkrótce także odebrano Olsztynowi prawa miejskie.

Splądrowana warownia nie wróciła już do stanu z czasów swojej świetności. Na początku XVIII wieku zamkowych kamieni użyto do budowy pobliskiego kościoła. Rozpadała się Rzeczpospolita, kruszyła się też warownia. W czasach rozkwitu składała się z zamku dolnego, środkowego i górnego, dwóch przedzamczy i potężnych murów. Do dziś zachowały się zarysy wielu tych budowli, ale najefektowniejsze są dwie wieże: okrągły stołp i kwadratowa wieża, zwana starościańską lub sołtysią. W murach zamku ożywają opowieści o wydarzeniach z jego przeszłości. Najczęściej od ich słuchania cierpnie skóra.

Dwa stulecia później, w 1587 roku zamek oblegał pragnący polskiej korony Maksymilian Habsburg. Obroną dowodził starosta Kacper Karliński. Kiedy odmówił poddania się, Maksymilian porwał ostatniego z żyjących synów starosty i wraz z mamką wystawił przed szereg atakujących wojsk. Karliński nie zawahał się i podpalił lont armaty...

W czasie swej świetności (XVI w) zamek składał się z 5 zasadniczych części: dwu przedzamczy oraz zamku dolnego, środkowego i górnego. Po pd-wsch stronie wzgórza znajdował się wjazd, który prowadził przez most zwodzony oraz bramę, umieszczoną w wieży, połączoną z murami obronnymi. Dalej znajdowało się pierwsze, wydłużone podzamcze z zabudowaniami gospodarczymi. Od zamku dolnego oddzielone ono było murem z bramą. W zamku dolnym stały budynki gospodarcze oraz dom mieszkalny zwany Kamieńcem. Kolejna brama prowadziła do zamku średniego, usytuowanego u podnóża okrągłej wieży. Ta część z zamkiem górnym połączona była mostem zwodzonym nad sofą i bramą w murze przy wieży. Umieszczono tutaj kuchnie i trzy tzw. pokoje królewskie (sypialnia, jadalnia i sala sądowa).

Charakterystycznym elementem ruin jest gotycka baszta (donżon) z II połowy XIII wieku o wysokości 35 m, w dolnej części okrągła, w górnej ośmiokątna, z kamienia, a w XV w nadbudowana z cegły. Służyła jako więzienie, zmarł w niej śmiercią głodową Maćko Borkowic - wojewoda poznański z rozkazu Kazimierza Wielkiego. Drugie podzamcze znajdowało się w części pd-zach, z kwadratową basztą obserwacyjną zw. Sołtysią. Cały zamek otoczony był murem obronnym.

Warownia olsztyńska jest przykładem gotyckiej budowli zamkowej (typu wyżynnego), w jej konstrukcję włączono wapienne ostańce oraz krasowe groty, co pozwala ją zaliczyć do grupy zamków jaskiniowych.

Do dziś z zamku zachowały się mury części mieszkalnej, wieże: cylindryczna (stołp) i kwadratowa (Starościańska), fragmenty murów budynków gospodarczych, częściowo także piwnice oraz odkryte w czasie badań archeologicznych fundamenty kuźnicy i ślady dymarek. W latach 1992–1993 oraz 1995–1998 odbywał się tu międzynarodowy pokaz pirotechniki i laserów. Po zawaleniu się fragmentu muru zamkowego konserwator zabytków zakazał tego typu imprez. Ruiny zamku udostępnione są do zwiedzania. Poza zamkiem, w Olsztynie warto zobaczyć kościół św. Jana Chrzciciela i ruchomą szopkę Jana Wewióra. U podnóża zamku w 2007 r. zrekonstruowano przeniesiony z Borowna, XVIII-wieczny, drewniany spichlerz dworski, w którym mieści się obecnie stylowa restauracja. W pobliżu Olsztyna znajdują się piękne rezerwy przyrody, chroniące charakterystyczne cechy krajobrazu jurajskiego.

Legendy

Zamek w Olsztynie posiada ponoć podziemne połączenie z klasztorem jasnogórskim, a w podziemnych rzekach można zobaczyć pływające złote kaczki.

Z zamkiem związana jest legenda o zjawie błakającej się po zamku w ciemne noce. Jest to duch Maćka Borkowica - wojewody poznańskiego, przeciwnika polityki króla Kazimierza Wielkiego. Powołał on konfederację wymierzoną w króla. Wygnany z kraju po 4 latach powrócił i nadal przeciw niemu spiskował. W końcu został schwytany w Kaliszu i skazany na śmierć głodową w lochach pod główną wieżą zamku olsztyńskiego. Więzień otrzymywał dziennie tylko dzban wody i wiązki siana. Podobno wytrzymał tak 40 dni a jego jęki i przekleństwa słychać było w całym zamku. Niektórzy twierdzą też że przywieziony głodem do szaleństwa zaczął kąsać i pożerać własne ciało. Nie potwierdzona plotka mówiła, że tak sroga kara podyktowana była osobistą zemstą króla za tajemne schadzki Borkowica z królową.

Inna legenda nawiązuje do faktu historycznego i mówi o płaczu dziecka który można usłyszeć w wietrzne wieczory koło zamku. Podczas oblężenia zamku w 1587 r. przez Maksymiliana Habsburga pochwycony został syn burgrabi Olsztyńskiego - Kacpra Karlińskiego. Gdy Polacy zawzięcie bronili się, Maksymilian kazał postawić na pierwszej linii porwane dziecko. Burgrabia Karliński obiecał królowi polskiemu bronić zamku do upadłego toteż gdy Austriacy byli już blisko, pierwszy podpalił lont armatni. Zamek został obroniony a wśród ciał wrogów znaleziono ciało jego dziecka. Po tej tragedii burgrabia zaszył się w pokutnej celi. Szukając ukojenia w modlitwie, zmarł na Jasnej Górze.

Kolejna opowieść tyczy się czasów późniejszych, gdy zamek był już w ruinie. W jego pobliżu pasł krowy pewien ubogi chłopiec. Pewnego razu podbiegła do niego grupka złych kolegów i wrzuciła mu czapkę do lochu zamkowego. Zszedł on do podziemi i zobaczył czarnego psa, który według legend pilnował ukrytych skarbów. Ten przemówił do niego ludzkim głosem i nappełnił jego czapkę kosztownościami. Gdy chłopak wyszedł na powierzchnie, jego koledzy zobaczyli skarby i również zapragnęli zostać obdarowani. Jeden z nich kazał rzucić swoją czapkę do lochu i sam zszedł po nią. Nigdy jednak już nie powrócił, od tej pory jego duch jest czasem widziany w pobliżu lochu.

Bibliografia:

1. Adamczak S., Firlej K.: *Jura Krakowsko-Częstochowska*, 2001.
2. Antoniewicz M.: *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej*. Geneza - Funkcje – Konteksty, 1998.
3. Borkowski J.: *Zamki i strażnice Wyżyny Krakowsko – Częstochowskiej*. [s.n.], 1997.
4. Czaja S., Zieliński T.: *Trasy na weekend po Wyżynie Śląskiej i Jurze Krakowsko-Częstochowskiej*, 1998.
5. Guerquin B.: *Zamki w Polsce*, Arkady, 1984
6. Kaczyński I. T. : *Zamki w Polsce południowej*. Muza SA, 1999
7. Kajzer L., Salm R., Kołodziejki S. : *Leksykon zamków w Polsce*. Arkady, 2001
8. Salomon M.: *Szlak Orlich Gniazd*. [s.n.], 1994.
9. Sypek R. : *Zamki i obiekty warowne Jury Krakowsko-Częstochowskiej*. [s.n.]
10. Zinkow J.: *Orle gniazda i warownie jurajskie*. Sport i Turystyka, 1977
11. Związek J.: *Kapelanie w zamkach obronnych na terenie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej* [s.n.]
12. dostęp <http://www.zamekolsztyn.pl/item.php?id=1>
13. https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_w_Olsztynie_%28wojew%C3%B3dztwo_%C5%9B%C4%85skie%29
14. <http://www.orlegniazda.pl/Trasy/Pokaz/10801>
15. <http://www.zamkipolskie.com/olsz/olsz.html>
16. <http://www.podroze.pl/aktualnosci/zamki-w-polsce-10-najciekawszych-zamkow-na-szlaku-/4186/>
17. <http://podroze.onet.pl/gdzie-na-weekend/szlak-orlich-gniazd-opis-zamki-atrakcje-ciekawostki-historia/jre3m>
18. turystyka.wp.pl/gid,16301128,img,16301179,kat,1036541,page,2,title,10-najpiekniejszych-zamkow-na-Szlaku-Orlich-Gniazd,galeria.html?ticaid=115c9a&_ticrsn=5
19. <http://www.orlegniazda.pl/Przewodniki/Pokaz/7953/pieszy-szlak-orlich-gniazd>
- 20.